

SEXTIL PUȘCARIU ȘI BRANUL POSTBELIC

*„Aici iese la iveală echilibrul sufletesc pe care l-a avut toată viața
și pe care și l-a păstrat până în ultimile zile”.*

EMIL STOIAN
stoiancoriolan@clicknet.ro
Brașov

SEXTIL PUȘCARIU ET BRAN D'APRÈS-GUERRE

RÉSUMÉ

Sextil Pușcariu, le grand linguiste de renom international, a eu des rapports étroites avec le pays de Bran.

Après 1944 il a habité a Bran parce que il a aimé avec passion cette mirifique région.

Dans ses ecritures, la region de Bran, ses habitants sont presents dans les plus diverses hypostases.

Mots-clés: Sextil Pușcariu, linguist, memorialist, Bran, Sohodol.

Preotul George Babeș, prin anul 1930, în *Cronica bisericei ortodoxe-române din Sohodol – biserica nouă plasa Bran județul Brașov*, folosindu-se de povestirile auzite în copilărie de la bătrânii satului, care în acel timp aveau peste optzeci de ani, arăta:

„Legenda spune, că printre primii locuitori ai Sohodolului ar fi fost familia <<Pușcașilor>>. Acești <<pușcași>> păzitori înarmați ai unor mănăstiri din Moldova contra haiducilor și a altor răufăcători, ei singuri ar fi prădat o mănăstire, la care erau păzitori și au fugit cu mult bănet și odoară până în pădurile Sohodolului. Acești pușcași ar fi fost cinci frați. Urmăriți de aproape, patru din ei au scăpat cu prada, al 5-lea însă a fost prins, dus înapoi și condamnat. Nu pot ști, nici verifica, întru cât această legendă corespunde adevărului. Fapt este că în actele oficioase se subscrisa <<Pușcaș>> și numai în timpurile din urmă, Ioan Cav[aler] de Pușcariu și-a schimbat numele din <<Pușcaș>> în <<Pușcariu>> și după dânsul și frații săi, toți cari mai poartă acest nume”¹.

¹ *Cronica bisericei ortodoxe-române din Sohodol – biserica nouă plasa Bran județul Brașov*, întocmită de George Babeș paroh, 1933, mss., p. 2.

„*Familia patriarhal de numeroasă a Pușcarilor*”, după cum aprecia Nicolae Iorga, descindea din neamul lui Iuga din Marmăția și s-a stabilit în Moldova. Având de suferit în urma luptelor lui Dimitrie Cantemir cu otomanii, se refugiază în Secuime și apoi la Brașov. Astfel, obține terenuri în Sohodolul Branului și se stabilește aici².

Iscușiți purtători de arme și vânători încercați, ei au purtat la început numele de *Pușcași*. Între ei a fost și preotul Ioan – căsătorit cu Stana Tătulea fiica preotului Arvertie Tătulea din Predealul Branului³ –, bunicul viitorului lingvist Sextil Pușcariu.

Dintre cei cinci băieți și cinci fete ai preotului Ioan, ajuns „*protopop onorar*”, s-au distins în mod excepțional **Ioan Cavaler de Pușcariu** (24 septembrie 1924-24 decembrie 1911), membru al Academiei Române, **Iosif** (11 decembrie 1835-22 decembrie 1923), avocat, scriitor, tatăl cărturarului Sextil Pușcariu, **Bucur** cu nume monahal *Ilarion*, membru de onoare al Academiei Române, profesor de exegetică și limba română la Seminarul din Sibiu, vicepreședinte al ASTREI.

La 4 ianuarie 1877, se naște la Brașov al șaselea fiu al avocatului brănean Iosif Pușcariu și al Eufrosinei Ciurcu, pe nume Sextil-Iosif, care este urmat de încă doi frați și o soră.

În anii copilăriei cunoaște atât viața și societatea Brașovului, cât și plaiurile și oamenii din regiunea Branului, acolo unde se găseau rădăcinile familiei paterne. Aici poartă cu mândrie costumul popular tradițional și ia contact cu tradiția și valorile locale. Ajuns la oștire își amintește: „(...) *eu călărisem de mic copil verile la Bran*”⁴.

Nostalgia clipelor petrecute aici îl va urmări toată viața și va rămâne ca un nestemat curcubeu în opera sa memorialistică:

„*Când eram copil, mergeam de cum se desprimăvăra în grădină și culegeam viorele, fericit de câte ori descopeream un <<cuib>> nou. În grădina mea din Bran înfloresc multe păpădii, care după ce s-au copt, aprind vara delicatele lor felinare de puf, din care zboară apoi semințele înaripate. Iar toamna livezile se umplu de brândușile triste de un candid liliachiu. Ca toate plantele, aceste flori își au sezoanele lor când înfloresc. Ele au preferințele lor unde cresc, indiferent dacă răspândirea lor se face prin plutirea semințelor prin aer, prin întinderea rădăcinilor sau dacă se dezvoltă dintr-un bulb, ca brândușa*”⁵.

Știind să scrie și să citească, intră direct în clasa a II-a la școala primară mixtă din Brașov. Urmează clasele a I-a și a II-a la Gimnaziul ortodox din Brașov

² Emil Stoian, *Ioan Cavaler de Pușcariu fiu al Branului*, în „Cumidava”, XXVII, Brașov, 2004, pp. 190-207.

³ Preot Ioan Tătulea, *Cronica bisericeii ortodoxe-române din Predealul Branului*, mss.

⁴ Sextil Pușcariu, *Călăre pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895-1906)*, București, 1968, p. 243.

⁵ *Ibidem*, p. 381.

(1887-1889) și frecventează clasa a II-a la Gimnaziul Evanghelic Brașov, cu limbă de predare germană, și continuă la vestitul Liceu *Andrei Șaguna*.

Din testimoniile obținute, cât și din cele atestate în *Testimoniul Maturitatis Gymnasii*, se observă că Sextil Pușcariu a avut rezultate deosebite la învățătură și moralitate, manifestând un interes aparte pentru literatură și limbi străine.

În perioada 1895-1899 studiază la Lipsca, având profesori celebri ca Eduard Sievers, W. Wundt, Karl Brugmann, A. Leskien, Gustav Weigand și obține, în 27 iulie 1898, la profesorul Weigand, *Diploma de doctor în filozofie* și distincția „*cum laude superato*”⁶.

Bucurându-se de aprecierile balcanologului G. Weigand, care îl recomandă elogios pentru o bursă de studii, cu ajutorul vărului său Emil Pușcariu, secretar general la instrucție și culte, în perioada 1899-1901, sub îndrumarea lui Gaston Paris, Antoine Meillet, A. Thomas și Paul Passy, din cadrul École Pratique des Hautes Études din Paris, reușește să-și aprofundeze cercetările și studiile.

La 11 iunie 1901 este invitat de École Pratique des Hautes Études din Paris să țină un curs de gramatică a latinei vulgare⁷.

În perioada 1901-1905 își continuă studiile la Universitatea din Viena sub îndrumarea cunoscutului filolog Wilhelm Meyer-Lübke, savant atașat valorilor culturale românești.

Are privilegiul să aibă acces la cursurile unor profesori eminenți ca P. Kretschmer, J. Jagić, C. Jireček, în compania unor elevi tot atât de vestiți: Elise Richter, A. Zauner, E. Herzog, M. Bartoli, K. Ettmayer, P. Skok, C. Battisti.

Studentul se transformă în dascăl și asemenea unei „*părechi de rândunele își clădește un cuib*” la Bran. După ospățul de nuntă, ce a avut loc pe 9 septembrie 1905 la hotelul București din Brașovechi, în prezența unor personalități ale vremii, gândurile tânărului cercetător se îndreptau spre Branul străbunilor săi: „*A doua zi după cununia religioasă și masa la socrul mic, domnul și doamna Sextil Pușcariu, într-un <<landau>> mare cîț barca lui Noe, treceau prin Piața Brașovului în drum spre Bran, unde aveau să petreacă luna de miere în vila ce ne-o dăruise tata. Bucegiul se înveșmântase de sărbătoare în cele mai mândre haine țesute de toamna policromă. El ne întâmpină cu neprețuitul dar de nuntă al seninătății și al tăcerii*”⁸.

De aici, în viața sa se deschid rînd pe rînd perspectivele minunate oferite de știință și mediul academic.

Se apreciază că a elaborat peste patru sute de lucrări în domeniul lingvisticii, foneticii, limbii și istoriei literare, istoriei, lexicologiei, dialectologiei, toponimiei, stilisticii, ortografiei, memorialisticii etc.

⁶ Elisabeta Faiciuc, *Sextil Pușcariu (1877-1948): Bibliografie*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2000, pp. XXI-XXIII.

⁷ *Ibidem*, pp. XXIII-XXIV.

⁸ S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 377.

A fost decan și profesor la Universitatea din Cernăuți, primul rector al Universității din Cluj și rector al Universității din Sibiu, director al Institutului român din Berlin, fondator al primului Institut de lingvistică din țară – Muzeul Limbii Române, Cluj.

În cununa sa cu lauri se găsesc cele mai înalte titluri academice și științifice: membru al Academiei Române, membru al Academiei din Berlin (al doilea român după Dimitrie Cantemir), membru al Academiei Saxone din Leipzig, membru al Comitetului Permanent Internațional de Lingvistică, reprezentant al României întregite la Liga Națiunilor de la Geneva și multe altele.

Pe tot parcursul vieții a fost onorat și s-a bucurat de aprecieri deosebite: premiul *Constantinide* al Academiei Române; membru onorific al Societății de Medici și Naturaliști din Iași; în 7 iunie 1920 M.S. Regele Ferdinand I îi conferă Ordinul *Steaua României* în grad de comandor; membru în Comisiunea Istorică a României; Cavaler al Ordinului Național al Legiunii de Onoare (30 decembrie 1920); președinte al Comisiunii Muzeului Etnografic din Ardeal; membru al Societății Istorico-Arheologice-Bisericească din Chișinău; prin decret semnat de regele Mihai I, în 25 mai 1928, i se conferă Ordinul *Coroana României*, în grad de Mare Ofițer; prin decret semnat de regele Carol al II-lea, la 25 mai 1928, i se conferă Ordinul *Coroana României*, în grad de Mare Cruce; *Răsplata muncii pentru învățământ*, cl. I; regele Mihai I, la 16 iulie 1943, îi conferă ordinul *Meritul cultural* în grad de comandor⁹.

Avalanșa evenimentelor legate de cea de a doua mare conflagrație mondială îl găsește pe cărturar la vârsta senectuții și îi crează, din nefericire, multe și nemeritate neajunsuri și necazuri.

Nora și nepoata sa, Maria Pușcariu (1907-1999), soția reputatului chirurg dr. Radu Pușcariu, a trăit aceste momente grele, la Bran, alături de Sextil Pușcariu și familia sa, fiind astfel unul din cei mai fideli și importanți martori ai acestei perioade¹⁰. Iată ce a consemnat despre revenirea lui în Branul moșilor și strămoșilor săi: „În anul 1944 ne-am strâns din nou la Bran, în vila Sextileștilor. Ne-au alungat din Brașov bombardamentele, așa că prin aprilie am plecat și ne-am instalat,

⁹ Elisabeta Faiciuc, *op.cit.*, pp. XX-XCIII; E. Stoian, *Portrete din Bran*, Brașov, Editura „Dealul Melcilor”, 2000, pp. 233-235.

¹⁰ Maria Pușcariu, *Ultimii ani ai lui Sextil Pușcariu*, mss. 12 p. Aduc călduroase mulțumiri doamnei Marina Costescu, nepoata lui Sextil Pușcariu, pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziție acest manuscris și de a-l putea folosi în varianta originală la finalizarea lucrării. Textul manuscrisului a fost inițial înregistrat pe bandă magnetică și transcris apoi fără modificări, fiind citit de fiica autoarei, Marina Costescu, la Simpozionul *Pușcariu (50 de ani de la moarte)*, Cluj, 3-5 iulie 1998. Vezi și Maria Pușcariu, *Ultimii ani ai lui Sextil Pușcariu*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Philologia, XLIV, 1-2, 1999, pp. 29-34.

împreună cu copiii, la Bran. Radu era mobilizat la un spital din Braşov. A venit şi Lia cu fetiţa¹¹, fără Grigorel¹², care fusese chemat pe front.

Branul era plin de orăşeni, de refugiaţi, care veneau să se adăpostească de bombardamente, presupunând că satul nu era ţinta avioanelor, deşi Tohanul, cu fabrica de armament, era destul de aproape. Lumea petrecea straşnic, fericită, bucuroasă că are să se termine războiul şi au să vie iar pacea şi liniştea. Toţi ne închipuiam că, războiul odată terminat, fiecare devine burghezul care a fost, se întoarce la căsuţa lui, la ocupaţiile şi la petrecerile de care unii dintre ei nu fuseseră prea lipsiţi nici în timpul războiului”¹³.

Trăind o viaţă în spiritul muncii şi al datoriei, odată stabilit la Bran, Sextil Puşcariu încearcă să-şi continue activitatea: „Sextil a încercat să-şi refacă programul de viaţă pe care îl ducea în alte veri la Bran. Înainte de masă se retrăgea în camera de lucru pe care o amenajase în pod, unde era complet izolat şi avea liniştea necesară.

Acolo lucra toată dimineaţa, iar după-masa o petrecea în familie, ori se ducea, singur sau însoţit, la plimbări mai lungi. Locurile preferate erau Măgura şi Predeluşul. Venea cu braţele încărcate de flori”¹⁴.

Vremurile erau grele, iar asupra familiei sale pluteau sentimente de incertitudine şi teamă: „Dar, în casa noastră, neliniştea se citea pe faţa fiecăruia şi chiar pe faţa lui Sextil, de obicei liniştită şi nealterată. Era evident că pierdeam războiul. Nu-mi aduc aminte că în casă să fi fost discuţii şi păreri împărţite despre război, despre ce va veni. Fiecare-şi ducea gândurile şi povara cu sine şi numai întâmplător se vorbea despre sfârşitul pe care nu-l doream. Nici nu eram foarte la curent cu ce se întâmplă, nu ştiam exact pe unde sunt trupele ruseşti, nu ştiam dacă mai opunem rezistenţă sau nu. Trăiam într-o incertitudine şi într-o îngrijorare continuă”¹⁵.

În ciuda evenimentelor, Domnul Profesor îşi continua activitatea: „Sextil asculta cu regularitate radioul. El a fost acela care-n 23 august ne-a făcut semn să fim atenţi la ce se vorbeşte la radio. Şi cu toţii, înmărmuriţi, am ascultat discursul regelui. În afara casei noastre, veselie mare. S-a băut şampanie, s-a dansat, s-a veselit lumea. Noi tăceam. Gândeam foarte realist. Iar Sextil îşi urma programul de toate zilele: lucru, plimbări, seara radio şi câte o pasienţă”¹⁶.

Întoarcerea armelor contra nemţilor şi apropierea trupelor sovietice au adus nelinişte şi teamă în casa familiei Puşcariu: „Când s-a auzit că nişte ruşi vor trece

¹¹ Viitoarea lingvistă Magdalena Vulpe (1936-2013).

¹² Grigore Manolescu (1898-1963).

¹³ Maria Puşcariu, *Ultimii ani ai lui Sextil Puşcariu*, mss., p. 1.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 1-2.

¹⁵ *Ibidem*, p. 2.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 2-3.

prin Bran, Lia cu mine și cu fetițele am plecat pentru câteva zile la Sohodol, unde era departe de șosea. Sextil și Leonora¹⁷ au rămas în Bran, simțindu-se protejați și de vecinătatea generalului Tătăranu, încartiruit în casa de alături”¹⁸.

Șirul momentelor negre își făcuse apariția. Sfârșitul celui de al doilea război, urmările și schimbările produse au avut efecte importante în viața savantului și a familiei sale; la 21 septembrie 1944 primește o primă și grea lovitură – moartea iubitei sale soții, Leonora Pușcariu.

„Viața a început să fie tot mai plină de evenimente. Între acestea a fost plecarea lui Radu pe front. Plecarea lui l-a impresionat pe Sextil și, cum era hipertensiv, cred că a avut o mare influență asupra sănătății lui. Nesiguranța de ce se va întâmpla îl făceau să fie peste măsură de îngrijorat, deși n-o arăta.

De acum încep încercările. Pe lângă schimbările care se petrec în țară, încep să ne atingă și nenorocirile din propria noastră familie. Încep arestările și, pe urmă, deportarea sașilor. În această atmosferă încărcată, sănătatea Leonorei, o ființă foarte sensibilă, se resimte. La mijlocul lui septembrie, o congestie cerebrală pune capăt zilelor ei”¹⁹.

Domnița Ileana locuia în apropierea familiei Pușcariu, iar vizitele sale s-au transformat treptat în vizite de prietenie. La aceasta trebuie adăugat că dr. Radu Pușcariu, fiul savantului, era chirurg și director al Spitalului Inima Reginei Maria, fiind colaborator apropiat și de cea mai mare încredere²⁰. De aici și importanța mărturisirilor sale: „Profesorul Pușcariu era văduv, soția sa a murit din cauza șocului când au venit rușii în 1944 și un grup de ruși au încercat să intre cu forța în casă”²¹.

Deși aflat în plină forță creatoare, la 13 octombrie 1944, prin decretul 1092, este pensionat²².

Nimeni nu poate ști cu exactitate ce s-a întâmplat atunci în sufletul savantului, mărturiile existente vin doar să ne sugereze acele momente atât de grele. Iată relatarea norei sale: „Sextil e trist, îi îngândurat. E un om obosit. Au avut o căsnicie plină de înțelegere și de dragoste. O căsătorie într-adevăr fericită.

¹⁷ Leonora Pușcariu (1884-1944), soția lui Sextil Pușcariu

¹⁸ Maria Pușcariu, *op. cit.*, p. 3.

¹⁹ *Ibidem*, p. 4.

²⁰ Ileana Domniță a României, *Spitalul „Inima Reginei”, Bran 1944-1947*, Brașov, Tipografia „Astra”, 1947, 31 p.; Ileana, principesă de România, arhiducesă de Austria, *Trăiesc din nou*, București, Editura Humanitas, 1999, pp. 274-276; Ileana, Princess of Romania, *Hospital of the Queen's Heart*, New York, Rinehart & Company, 1954, cap. V; Jean-Paul Besse, *Ileana l'archiduchesse voilée*, Versailles, Via Romana, 2010, p. 96; Bev. Cooke, *Principesă și monahie: Principesa Ileana – Maica Alexandra*, București, Editura Sophia, 2011, pp. 139-157; E. Stoian, *Regina Maria în amintirile Branului*, Baia Mare, Editura Marist, 2012, pp. 103-107.

²¹ Ileana, Princess of Romania, *Hospital of the Queen's Heart*, cap. XI.

²² Elisabeta Faiciuc, *op. cit.*, p. LXXXIV.

Pierderea Leonorei trebuie că a lăsat în el un gol enorm. Dar mersul vieții lui de fiecare zi nu s-a schimbat. Era mai trist, mai tras la față, dar n-a vorbit niciodată despre moartea Leonorei.

Viața în familie se schimbă din nou. Lia preia conducerea menajului, a casei și îngrijirea tatălui ei. Eu sunt la Brașov cu copiii mei, acolo am catedra. Vin foarte des la Bran și ne întâlnim mereu. Sextil își face mai departe programul. În fiecare zi se duce cu urciorul să aducă apă proaspătă de la izvorul de sub Măgură. Lucrează mai departe în biroul lui. Își face plimbările, acum mai scurte, luând, uneori, cu el, pe cele două nepoate mai mari²³.

Continuă activitatea de zi cu zi pe multiple planuri, iar Branul moșilor și strămoșilor săi, căsuța sa de suflet, liniștea și aerul pur și ozonat îl atrag în mod irezistibil și astfel această ultimă parte a vieții o petrece aici, având nostalgia timpurilor de odinioară.

„Vremea trece, se apropie Crăciunul și, cu el, pregătirile pentru sărbători. Sunt modeste, dar totuși sunt. Primim colindători, încropim un pom de Crăciun – cam sărăcăcios și cam jerpelit –, o masă care să aducă aminte de Crăciunurile de altădată.

Așadar suntem în ajunul Crăciunului 1944. Suntem în fața pomului de Crăciun, copiii se bucură de puținele jucării pe care le au și totul se desfășoară bine, până la un moment dat, când cea mai mică dintre fete se întinde ca să ia o bomboană din pom, trage de o rămurică și bradul se răstoarnă pe covor. Una din <<cele mari>> țipă de răsună casa. Nu s-a întâmplat nimic, o mică arsură pe covor, de la o lumânare. Dar această întâmplare așa de tare l-a speriat pe Sextil, încât nu după multă vreme s-a retras la el în cameră, emoționat.

Urmările acestui incident au venit după două zile. În dimineața zilei de 27 decembrie, în timp ce se îmbrăca, Sextil simte că i se face rău. Îl întindem pe divan și constatăm că mâna și piciorul drept îi sunt paralizate, că nu mai poate vorbi. Suntem într-o situație foarte grea, pentru că în Bran, în momentul acela, se aflau doi doctori: unul prea tânăr, celălalt prea vârsnic ca să poată fi de ajutor. Reușim totuși să-l transportăm de urgență la Brașov. Era încă în funcțiune sanatoriul Diaconeselor, unde îl internăm²⁴.

„Prin toamnă, principesa Ileana se stabilește la Bran. Această împrejurare are mare influență asupra vieții noastre, pentru că aduce o senzație de securitate. Cât a stat domnița Ileana la Bran ne-am simțit mai apărați, mai ocrotiți. Ea se bucura de mult respect la autorități și nimănui nu i s-a întâmplat nimic rău în acea perioadă²⁵.

²³ Maria Pușcariu, *op. cit.*, pp. 4-5.

²⁴ *Ibidem*, pp. 5-6.

²⁵ *Ibidem*, p. 5.

În toți acești ani, Profesorul Pușcariu, suferind un atac cerebral, a fost bolnav mult timp. Noul regim îl considera dușman și pericol pentru orânduirea ce se plămădea și de mai multe ori poliția a venit să-l aresteze.

Domnița Ileana a descris un astfel de episod: „*Veneau mereu să-l aresteze. Am reușit să îl salvăm de câteva ori de la arest pentru că era foarte bolnav. Îmi amintesc că m-au sunat odată să îmi spună că din nou a venit poliția să-l aresteze. Am fugit de la spital peste pod, la casa familiei Pușcariu, unde l-am găsit pe profesor agitat. Știam că are tensiune mare, și imediat am spart o venă și am lăsat să curgă sânge. Sângele i-a impresionat pe polițiști și au plecat*”²⁶.

La rândul său, Maria Pușcariu își amintește că, deși Sextil Pușcariu era „*încă în pat și paralizat*”, „*Într-o dimineață sună la ușă trei persoane, trei bărbați, civili, și îmi arată ordinul de arestarea lui Sextil. Le-am explicat că, desigur, nu mă pot împotrivi ordinului oficial, dar îi avertizez că starea sănătății lui e de așa natură, încât apariția lor în camera în care se află ar fi pentru el o lovitură de moarte. Și oamenii au înțeles. Au dat un telefon, au primit ordin să nu intre în cameră, dar au rămas postați la ușă doi dintre ei. În urma intervenției prietenului nostru, dr. Cornel Cărpinișan*”²⁷, care avea legături și era influent la poliție – era încă poliție, nu se transformase în miliție –, *acesta reușește să-i convingă să se retragă cele două santinele și să fie numită o comisie de medici care să verifice și să constate că, într-adevăr, profesorul Sextil Pușcariu nu este transportabil. Acești doi doctori au fost foarte omenoși și nu i-au spus scopul vizitei lor, ci i-au spus că sunt prieteni de-ai fiului lui, care atuncea se găsea pe front, că ei vin de asemenea de pe front și-i aduc salutări și noutăți, din partea lui Radu. Totul a mers cum trebuie și Sextil n-a aflat de întâmplarea asta decât mai târziu, după vreun an de zile*”²⁸.

S-au descoperit două certificate medicale privind starea de sănătate a savantului din acele momente atât de grele, unul eliberat de un doctor militar, celălalt de dr. Aurel Stoian, directorul Spitalului Bran²⁹. De omenia acestor medici a fost legată libertatea lui Sextil Pușcariu.

²⁶ Ileana, Princess of Romania, *op. cit.*

²⁷ Prof. univ. dr. doc. Cornel Cărpinișan, creatorul școlii românești de chirurgie toracică, a trăit în perioada 1904-1970, fiind căsătorit cu dr. Livia Stoian din Bran, care avea casa tatălui său, prof. dr. Ioan Stoian, vis-à-vis de vila Sextil Pușcariu. Protecția acordată de marele chirurg lui Sextil Pușcariu, s-a realizat și datorită relației sale apropiate cu Ion Gheorghe Maurer (n. n.).

²⁸ Maria Pușcariu, *op. cit.*, pp. 6-7.

²⁹ Copiile acestor certificate au fost prezentate, cu unele comentarii, de Raoul Mihai, director al Muzeului Național Bran, la *Întâlnirile științifice „Sextil Pușcariu” – 21-22 iunie 1997*, eveniment organizat de Asociația *Fiii și prietenii Branului*, Muzeul Bran, Centrul Național de cultură Bran, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” Cluj-Napoca.

Amintirile Mariei Pușcariu întăresc aceste convingeri: „Acum, după atâta timp, privind înapoi cu obiectivitate, mă gândesc că boala lui Sextil a avut și o latură benefică: dacă el ar fi fost sănătos, cu siguranță ar fi sfârșit în temnițele de la Sighet sau de la Aiud”³⁰.

Dar necazurile se țin lanț, așa cum am arătat, la 27 decembrie 1944 fiind victima unui accident cerebral care va face ca să nu mai poată folosi mâna dreaptă. Cu perseverența-i cunoscută, învață să scrie la mașină cu mâna stângă și cu eforturi deosebite își continuă lucrările, își redactează memorialistica și își organizează corespondența.

„Odată cu primăvara, deci după câteva luni, Sextil este destul de bine ca să-l putem transporta din nou la Bran, ceea ce el așteaptă cu înfrigurare. Începe să umble, întâi condus de cineva, apoi cu bastonul, și, încet, iese și face câțiva pași în curte, plimbare – până la poartă – pe care are s-o reia apoi tot timpul.

Vine vara și primește scurte vizite ale rudelor și ale prietenilor: Lucia³¹ și Dorica³², surorile lui, Mocu Bologa³³, apoi din Brașov, doctorii Ionel Cârstocea și Cornel Cărpinișan, Ion Colan, Lacea e posibil să fi fost, o dată Max Hacman, prietenul din Cernăuți”³⁴.

Pe fondul suferințelor sale, apare o rază de speranță și mângâiere: „Între timp se întoarce Radu de pe front și lucrul acesta îl bucură peste măsură, pentru că în timpul din urmă era foarte îngrijorat de viața lui Radu în plin război. Cu venirea lui Radu, avem și un doctor în casă, care-l poate supraveghea și cu zi.

Radu e numit medic la spitalul din Bran³⁵, încât ne statornicim cu toții acolo. Eu renunț la catedra de la Brașov și mă detașez la școala generală, devenită apoi gimnaziul din Bran. Așadar, familia este oarecum reîntregită”³⁶.

„Sextil ascultă radio, uneori i se pun, la pick-up, cele câteva plăci cu muzică simfonică aduse de la Berlin. Seara ne strângem toți în jurul mesei, după care noi femeile tricotăm și el face câte o pasiență. Fetițele au foarte mare grijă de Moșu, iar cea mai mică dintre ele este atât de atentă – îi acoperă, seara, picioarele cu o păturică călduroasă – încât bunicul o numește <<famulus>>”³⁷.

Dacă suntem capabili să luăm în discuție multitudinea de dovezi legate de universul său sufletesc și afectiv, de armonia interioară și căldura emanată în raport

³⁰ Maria Pușcariu, *op. cit.*, p. 7.

³¹ Lucia Pușcariu, căs. Bologa (1866-1975), sora mai mare a lui Sextil Pușcariu.

³² Dora (Dorica) Pușcariu, căs. Buicliu, sora mai mică a lui Sextil Pușcariu.

³³ Valeriu Lucian Bologa (Mocu, 1892-1971) profesor de istoria medicinei la Universitatea din Cluj; prof. Ioan Colan (1902-1969); acad. Constantin Lacea (1875-1950).

³⁴ *Ibidem*, pp. 7-8.

³⁵ Ileana, Princess of Romania, *op. cit.*, cap. XI.

³⁶ Maria Pușcariu, *op. cit.*, p. 8.

³⁷ *Ibidem*.

cu semenii săi, vom putea să apreciem noblețea sa sufletească, rafinamentul și dimensiunea personalității sale. Reținem o mărturie în acest sens:

*„Aici iese la iveală echilibrul sufletesc pe care l-a avut toată viața și pe care și l-a păstrat până în ultimile zile. Spunea celor care-l compătimeau pentru ce i s-a întâmplat, pentru boala care a căzut asupra lui, că nu cârtește, pentru că în viață a avut tot ce și-a dorit: o soție și copii pe placul lui, o meserie pe care și-a îndeplinit-o după placul lui, succese și împliniri”*³⁸.

Apreciind că are încă multe de finalizat în planul memorialisticii și în domeniul epistolar, dorește să-și dedice această ultimă parte a vieții redactării lucrărilor din această categorie. Nora sa avea să mărturisească mai târziu:

„L-am auzit spunând că nu-l mai interesează filologia, ca și când pentru el n-ar mai exista. Toată atenția lui se concentrează acuma asupra lucrărilor care să apară după moartea lui.

*Sextil se apucă de lucru. Se instalează la o masă din sufragerie, cu mașina de scris cu tot materialul pe care avea să-l prelucreze. Sunt acolo scrisori, jurnalul lui, amintiri, însemnări. **Spîța unui neam** e pe jumătate gata. Are s-o termine. Urmează **Brașovul de altădată, Călare pe două veacuri, Războiul din 1914-1918 și În România Mare**, volum la care lucra încă în preziua morții lui. În paralel, își clasează și-și adnotează uriașa corespondență. Cum am spus, a mărturisit că nu-l mai interesează filologia. Gândul și sufletul lui se adăcesc în trecut. Ies la iveală frumoasele amintiri în care noi, cei ce am prins acele vremuri, ne regăsim”*³⁹.

După o perioadă tulbure, cu episoade greu de depășit, în viața sa se instalează un calm relativ, poate era liniștea adâncă dinaintea furtunii: *„Sextil se simte bine. Duce cu regularitate o viață liniștită, cu regim fără sare, cu multe plimbări în grădină, seara cu câte o pasiență, ziua cu câte o vizită, pe care cei din jurul nostru i-o fac.*

Continuă să lucreze cu mare voință, cu îndârjire, obligă mâna stângă să devină mâna dreaptă și cu mâna stângă își bate toate memoriile la mașină. A rămas calm, binevoitor și echilibrat. Satisfacția muncii îi dădea un echilibru pe care l-a avut până la urmă. Era mulțumit că e la Bran și împreună cu familia, deși lipseau doi dintre ai noștri: soția lui, Leonora și ginerele lui, Grigore Manolescu.

Din punct de vedere material aveam ce ne trebuie: hrană și, mai ales lemne, în iernile reci și prelungite de la Bran. Suntem în general, mai liniștiți, izolați cum eram acolo în Bran, departe de vânzoleala și de schimbările brutale care se întâmplau în țară. Domnița Ileana ne oferea o stabilitate și o ocrotire ca să

³⁸*Ibidem*, pp. 8-9.

³⁹*Ibidem*, p. 9.

*spun așa, pentru că avea încă o anumită autoritate asupra regimului care se înfiripa*⁴⁰.

Aflându-se la Bran, în 21 ianuarie 1947 Pușcariu răspunde unei epistole a istoricului și criticului literar I. E. Torouțiu (1888-1953), făcând precizări cu privire la starea sa critică: „În scrisoarea d[umi]tale adusă de fiica-mea de la București îmi scrii că te-ai cam lungit la vorbă, ca oamenii care încep să îmbătrânească. Folosul e de astădată a[1] celui ce a îmbătrânit de-a binelea, al meu, care am primit o scrisoare lungă și plină de amănunte interesante.

*Din nenorocire înfirmitatea mea nu-mi permite să mă revanșez, căci bățutul la mașină cu mâna stângă, singura de care mă mai pot servi, cere sforțări prea mari*⁴¹.

La mai puțin de două luni, la 14 martie 1947, tot de la Bran se adresează printr-o altă scrisoare „Domniei sale I. E. Torouțiu⁴², membru corespondent al Academiei Române”, arătându-i printre altele și starea în care se afla: „Precum vezi, scrisoarea asta am bățut-o la mașină cu hârtie indigo. Panglica pentru mașina de scris nu se află, sau dacă se găsește, e atât de rea, încât după ce ai întrebuințat-o de câteva ori, se scămășează și literele mașinii sau mai sar.

Cum, din cauza înfirmității mele nu pot scrie decât cu stânga la mașină, toată colaborarea mea la publicația d[umi]tale o pot face numai dacă îmi poți trimite una sau două panglici bune, fie chiar vechi, de preferință jumătate neagră și jumătate roșie.

Din legăturile d[umi]tale poți obține mai ușor decât mine. Dacă ai și hârtie pentru introducerile mele, pot fi căzăturile de la coalele întrebuințate în tipografie, cu atât mai bine.

*Aici, la Bran, nu găsesc nimic, nici hârtie indigo, nici plicuri mari pentru clasarea scrisorilor*⁴³.

Din 10 decembrie 1947 până la 19 februarie 1948, redactează *Războiul din 1914-1918*, iar după această dată, până cu o zi înaintea morții, finalizează *În România Mare*, ambele văzând postum lumina tiparului, în volumul *Memorii*⁴⁴.

Ziua 5 mai 1948 îl găsește pe Sextil Pușcariu la Bran, în casa de unde admira dealurile Sohodolului, Bucegii, castelul medieval, Măgura. Sosise momentul în care inima savantului, strălucit fiu al acestor meleaguri, a încetat să bată. Sfârșitul

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 9-10.

⁴¹ Nicolae Scurtu, *Sextil Pușcariu în anii senectuții*, în „România literară”, nr. 18/1 mai 2015, p. 15.

⁴² I.E. Torouțiu (1888-1953), critic și istoric literar, membru corespondent al Academiei Române.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, pp. 5-373, 375-812; Elisabeta Faiciuc, *op. cit.*, p. LXXXVI.

a venit să pecetluiască, în mod simbolic, în simetrie cu originea și începuturile, sufletul și obârșia sa brăneană. Nu cred că și-a dorit altfel!

„Fără un avertisment prealabil, fără să se fi simțit mai rău, sfârșitul se apropia. Eram alături în camera lui de baie. Avea obiceiul să ia cu el un clopoțel cu care ne avertiza că și-a terminat toaleta și e momentul să vie cineva să-l ia sau să-i aducă bastonul, ca să iasă și să se îmbrace în cameră. Deodată aud clopoțelul căzând pe cimentul din baie. Am înțeles imediat și m-am dus după ajutor. Lia era la București, tocmai în momentul acela. L-am transportat în cameră și după câteva ore, s-a stins”⁴⁵.

Este înmormântat la Brașov, în cimitirul de pe Groaveri, alături de alte personalități ale orașului. „La înmormântare, lume puțină. A venit din partea Muzeului Ștefan Pașca și a rostit câteva cuvinte la căpătâiul lui Sextil Pușcariu”⁴⁶. Alexandru Lapedatu, secretar general al Academiei Române a rostit o cuvântare de adio.

Post mortem, este „beneficiarul” Decretului 76 din 1948 cu privire la transformarea Academiei Române în Academia Republicii Populare Române⁴⁷ și alături de alți titani ai științei și culturii naționale este exclus din rândurile Academiei Române⁴⁸.

Schimbările de ordin valoric și ideologic din deceniul al șaptelea al secolului trecut, a făcut posibilă o primă aniversare a savantului, la 4 mai 1968 – *Simpozionul Sextil Pușcariu* –, organizat de Societatea Română de Lingvistică Romanică, filiala Iași, cu sprijinul Comitetului Județean pentru Cultură și Artă.

A fost urmată, în 7 mai, de *Sesiunea omagială* a Facultății de Filologie din Cluj, care a comemorat douăzeci de ani de la moartea lingvistului.

Împlinirea a 25 de ani de la moartea lui Sextil Pușcariu, a fost marcată la 21 decembrie 1973, printr-o *Sesiune de comunicări* a Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca.

La 5 ianuarie 1977, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea savantului, Academia Română a organizat sesiunea *Centenar Sextil Pușcariu*, la care au ținut comunicări personalități ale lingvisticii românești ca Iorgu Iordan, Dumitru Macrea.

Același moment este comemorat în 14 ianuarie 1977, prin *Simpozionul omagial „Sextil Pușcariu”*, organizat de Centrul Academic Cluj-Napoca și Universitatea „Babeș-Bolyai”, cu sprijinul Bibliotecii Centrale Universitare și a Arhivelor Statului Cluj-Napoca.

⁴⁵ Maria Pușcariu, *op. cit.*, p. 11.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Monitorul Oficial*, nr. 132 bis, 9 iunie 1948.

⁴⁸ Petre Popescu Gogan, „Demolarea” *Academiei Române*, în „Memoria. Revista gândirii arestate”, nr. 28/sept., București, 1999, pp. 8-11.

La Braşov, în oraşul copilăriei sale, la 21 ianuarie 1977 s-a desfăşurat sesiunea de comunicări şi expoziţia *Sextil Puşcariu. 100 de ani de la naştere*, organizate de Comitetul Judeţean pentru Cultură şi Educaţie Socialistă, Comisia Judeţeană pentru răspândirea cunoştinţelor cultural-ştiinţifice, Muzeul Judeţean, Casa Corpului Didactic Braşov.

Şi la Bran, în 22 aprilie, s-a organizat sesiunea de comunicări şi expoziţia *Sextil Puşcariu. 100 de ani de la naştere*, prin grija Comitetul Judeţean pentru Cultură şi Educaţie Socialistă, Comisia Judeţeană pentru răspândirea cunoştinţelor cultural-ştiinţifice, Muzeul Bran.

În zilele de 5-6 mai 1994, la Braşov şi Bran au loc o serie de manifestări comemorative sub titulatura *Sextil Puşcariu ilustră personalitate a culturii şi ştiinţei româneşti*. Cu acest prilej, Liceul Teoretic Bran a primit numele „Sextil Puşcariu”.

Din iniţiativa nepoatei sale, prof. dr. Magdalena Vulpe, şi a preşedintelui Asociaţiei *Fiii şi prietenii Branului*, Emil Stoian, cu sprijinul Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu” din Cluj-Napoca şi a Muzeului Bran, în 29 iunie 1996 se organizează prima ediţie a *Întâlnirilor ştiinţifice „Sextil Puşcariu”*, la care au participat cercetători prestigioşi din ţară.

Între 21-22 iunie 1997, la Bran, se organizează a II-a ediţie a *Întâlnirilor ştiinţifice „Sextil Puşcariu”*, prin strădania Asociaţiei *Fiii şi prietenii Branului*, Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu” din Cluj-Napoca şi a Muzeului Bran.

La Cluj-Napoca, în perioada 3-5 iulie 1998, s-au desfăşurat lucrările *Colocviului Internaţional „Sextil Puşcariu”*, având ca organizatori Universitatea „Babeş-Bolyai”, Facultatea de Litere şi Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu” din Cluj-Napoca.

Cea de a III-a ediţie a *Întâlnirilor ştiinţifice „Sextil Puşcariu”*, a avut loc la Bran, în 5 iunie 1999, cu participarea Asociaţiei *Fiii şi prietenii Branului*, Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu” din Cluj-Napoca şi a Muzeului Bran⁴⁹.

Sâmbătă, 26 mai 2001, la cea de a V-a ediţie a *Întâlnirilor ştiinţifice „Sextil Puşcariu”*, organizată de Asociaţia *Fiii şi prietenii Branului*, în prezenţa unui public de aleasă ținută intelectuală, s-a dezvelit, în Parcul central din Bran, bustul în bronz al cărturarului, operă a sculptorului braşovean Nicolae Daicu. Este omagiul ce s-a realizat din iniţiativa notarului public Ioan Gonţea şi a preşedintelui asociaţiei, notar public Emil Stoian-Coriolan⁵⁰.

⁴⁹ Pentru momentele aniversare Sextil Puşcariu, vezi pe larg Elisabeta Faiciuc, *op. cit.*, pp. LXXXVII-XCIII.

⁵⁰ Vezi pe larg, Emil Stoian, *La Bran, un bust al cărturarului Sextil Puşcariu*, în „România turistică”, nr. 2/149, iulie 2001, p. 7.

Odată cu nemiloasa scurgere a timpului, în mod inerent, o infinitate de documente, amintiri, întâmplări și amănunte privind legăturile lui Sextil Pușcariu cu Branul și oamenii săi s-au pierdut sau se ascund sub colbul întunecat al vremurilor. Deși este poate târziu și alte generații nu au făcut-o, trebuie să prețuim astăzi tot ce se poate arhiva și pune în valoare. Este o datorie de mare onoare și o dovadă peremptorie a omagiului nostru profund.

Scrierile marelui filolog constituie o adevărată frescă a regiunii Branului, cu oamenii și istoria lor.

Extrem de valoroase sunt însă mărturiile ce pornesc din sufletul celor din familie, a celor ce au petrecut mai mult timp în prejma sa: „*Am trăit în familia lor, alături de Leonora și de Sextil, mulți ani din viața mea, ca nepoată, ca elevă și ca noră și am ajuns la concluzia că Sextil avea acele calități de caracter care-l fac pe om să fie om adevărat.*

Și totuși, într-o privință s-a înșelat: într-un moment de deprimare, mi-a spus că are să fie în curând uitat, că prea puțină lume o să-și aducă aminte de el (...)”⁵¹.

Așa cum a simțit și a făcut toată viața, cărturarul a iubit cu pasiune, până la ultima bătaie a inimii, aceste plaiuri, s-a identificat cu Branul și natura sa înconjurătoare, dorind ca să-și înceapă somnul veșnic odată cu apusul soarelui care scaldă într-o lumină miraculoasă marele amfiteatru natural mărginit de splendoarea peisajului masivelor muntoase Buceci, Piatra lu' Crai, Postovarului și Leaota:

„Mă întorc de la plimbarea mea favorită, pe muchea celor două dealuri: Valea Rece și Valea Grajdului. În asfințit de soare. Cerul cu nori care se mișcau suri și bruni ca lâna seină. Piatra Craiului schimbând înfățișarea severă în lumina care apunea în dosul ei. Bucecii înroșindu-se de ultimile raze, spre sud, și șirurile de dealuri albastre care se urmau unele după altele, iar în spre miazănoapte un curcubeu, care se revărsa arciș deasupra Postovarului.

Așa aș vrea să fie și sfârșitul meu. Să mai pot lumina odată ceea ce am bun și frumos în firea mea și apoi întunericul să se coboare repede (...)”⁵².

Bibliografie:

Cronica bisericei ortodoxe-române din Sohodol – biserica nouă plasa Bran județul Brașov, întocmită de George Babeș paroh, 1933, mss.

Monitorul Oficial, nr. 132 bis, 9 iunie 1948.

Maria PUȘCARIU, *Ultimii ani ai lui Sextil Pușcariu*, mss.

Preot Ioan TĂTULEA, *Cronica bisericei ortodoxe-române din Predealul Branului*, mss.

⁵¹ Maria Pușcariu, *op. cit.*, pp. 11-12.

⁵² S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 770.

Jean-Paul BESSE, *Ileana l'archiduchesse voilée*, Versailles, Via Romana, 2010.

Bev. COOKE, *Principesă și monahie: Principesa Ileana – Maica Alexandra*, București, Editura Sophia, 2011.

Elisabeta FAICIUC, *Sextil Pușcariu (1877-1948): Bibliografie*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2000.

ILEANA Domniță a României, *Spitalul „Inima Reginei”, Bran 1944-1947*, Brașov, Tipografia „Astra”, 1947, 31 p.

ILEANA, Princess of Romania, *Hospital of the Queen's Heart*, New York, Rinehart & Company, 1954.

ILEANA, principesă de România, arhiducesă de Austria, *Trăiesc din nou*, București, Editura Humanitas, 1999.

Petre POPESCU GOGAN, „Demolarea” Academiei Române, în „Memoria. Revista gândirii arestate”, nr. 28/sept., București, 1999, pp. 8-11.

Maria PUȘCARIU, *Ultimii ani ai lui Sextil Pușcariu*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Philologia, XLIV, 1-2, 1999, pp. 29-34.

Sextil PUȘCARIU, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895-1906)*, București, 1968.

IDEM, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978.

Nicolae SCURTU, *Sextil Pușcariu în anii senectuții*, în „România literară”, nr. 18/1 mai 2015.

Emil STOIAN, *Ioan Cavaler de Pușcariu fiu al Branului*, în „Cumidava”, XXVII, Brașov, 2004, pp. 190-207.

IDEM, *La Bran, un bust al cărturarului Sextil Pușcariu*, în „România turistică”, nr. 2/149, iulie 2001, p. 7.

IDEM, *Portrete din Bran*, Brașov, Editura „Dealul Melcilor”, 2000.

IDEM, *Regina Maria în amintirile Branului*, Baia Mare, Editura Marist, 2012.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Arhimandrit Ilarion Pușcariu.

Fig. 2 – Din cărțile lui Sextil Pușcariu.

Fig. 3 – Interiorul casei din Sohodol – Bran a cărturarilor Pușcariu.

Fig. 4 – Interior al casei cărturarilor Pușcariu.

Fig. 5 – Dr. Radu Pușcariu – fiul lui Sextil Pușcariu.

Fig. 6 – Sextil Pușcariu.

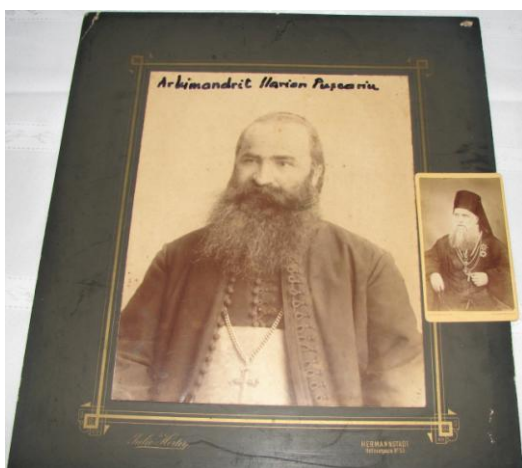

Fig. 1 – Arhimandrit Ilarion Pușcariu

Fig. 2 – Din cărțile lui Sextil Pușcariu

Fig. 3 – Interiorul casei din Sohodol – Bran a cărturarilor Pușcariu

Fig. 4 – Interior al casei cărturarilor Pușcariu

Fig. 5 – Dr. Radu Pușcariu
- fiul lui Sextil Pușcariu

Fig. 6 – Sextil Pușcariu